

AFGANİSTAN'DAKİ DEĞİŞİMİN ORTADOĞU'YA YANSIMALARI: BİLİNMEZLİK VE ENDİŞE

Riad Domazeti

Referans için: Domazeti, Riad. "Afganistan'daki Değişimin Ortadoğu'ya Yansımaları: Bilinmezlik ve Endişe". INSAMER Analiz. 30.08.2021.

 Analiz

Son iki yıldır ABD ile Taliban arasında devam eden görüşmeler, 31 Ağustos 2021 tarihi itibarıyla Amerikan askerî güçlerinin ve NATO'nun Afganistan'dan çekilmesi kararıyla neticelendi. Afgan ordusunun Taliban'a karşı savaşmaması ve Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin ülkeden kaçmasından sonra, başkent Kâbil dâhil olmak üzere ülkenin tamamına yakını -Pençsir bölgesi hariç- Taliban'ın hâkimiyetine girdi. Ancak Afganistan'ın stratejik ve jeopolitik konumuna dikkat çeken bölge uzmanları, ülkenin toplumsal yapısının, coğrafi ve jeopolitik özelliklerinin Afganistan genelinde tam anlamıyla hâkimiyet kurulması

önündeki en büyük engel olduğunu belirtiyor.

Afganistan'da Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinden tüm dünyanın çeşitli şekillerde etkilediğini söylemek mümkün. Ülkedeki son gelişmeler, siyasi ve sosyal sonuçları yanı sıra güvenlik anlamında da sadece komşu ülkeleri ve Afganistan hinterlandını değil, Balkanlar'dan Afrika'ya kadar bölgeyle ilgisi olmadığı düşünülen birçok ülkeyi etkilemiş görünüyor. ABD ve NATO'yu destekleyen Afganların üçüncü ülkelere yerleştirilmesi ve bu durumdan kaynaklanacak güvenlik sorunları da pek

çok ülke kamuoyunu tedirgin ediyor. Bütün bu yaşananlar, bundan sonra dünyanın farklı yerlerine dağılmış yeni bir mülteci profili ile karşı karşıya kalınacağını gösteriyor.

Taliban'ın neredeyse tüm Afganistan'da hâkim olmasından sadece küresel siyasi sistem ve Çin-ABD güç rekabeti değil, ideolojik ve askerî anlamda birçok coğrafyanın etkilendiği görülüyor. Dünyanın pek çok yerinde özgürlük mücadelesi veren hareketler, Taliban'ın direnişini ve ABD karşıtı zaferini kutlayarak, bu durumun kendi mücadeleleri için de örnek teşkil ettiği yönünde açıklamalarda bulunuyor.

Önümüzdeki dönemde Afganistan'daki gelişmelerden en fazla etkilenecek bölgelerden birinin ise Ortadoğu olacağı değerlendiriliyor. Zira Suriye, Libya, Yemen, Mısır ve Körfez'de Taliban'la ilgili yapılan tartışmalar, bölge kamuoyunu en çok meşgul eden konuların başına geliyor.

Türkiye ve Katar

Tarihsel olarak Afganistan'daki olaylar her zaman Ortadoğu'yu da ilgilendirmiş ve etkilemiştir; aynı şekilde Ortadoğu'daki fikrî ve toplumsal gelişmeler de Afganistan'ı etkilemiştir. Örneğin Soğuk Savaş sürecinde Sovyetlere karşı mücadele eden Afgan güçlerini ABD ile birlikte mali olarak destekleyen ülkelerden biri de Suudi

Arabistan'dır. Ne var ki Suudi Arabistan son dönemde Afganistan konusunda geri planda kalmış, buna karşın hem ABD-Taliban müzakere sürecinde hem de tahliye operasyonunda Katar ön plana çıkmıştır. Katar küçük bir ülke olmasına rağmen dış politikada son derece etkindir. Doha'da Taliban Siyasi Ofisi'nin açılması, Taliban'ın uluslararası meşruiyet kazanma ve diplomatik temaslar kurma hedefini gerçekleştirmesinde önemli bir vazife görmektedir. Öyle ki bugün Taliban'la ilişkileri nedeniyle Hindistan ve Avrupa ülkeleri gibi nüfus bakımından çok daha büyük ülkelerin Doha ile yakın iş birliği arayışlarına girdikleri görülmektedir. Katar'ın önümüzdeki süreçte de Afganistan'da kurulacak hükümette ve ülkenin siyasi yapısı üzerinde nüfuzunu koruyacağı ve Taliban'la olan ilişkisini sürdüreceği tahmin edilmektedir. Bu rolünden son derece memnun gözükken Katar için mevcut durum hem bölgede hem de uluslararası arenada yeni fırsatlar sunmaktadır. Buna karşın bölgede gelişen bu yeni koşullar, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan gibi Katar'ın rekabet içinde olduğu komşularının endişelerini arttırmaktadır.

Önümüzdeki süreçte Afganistan'ın siyasi ve ekonomik hayatında nüfuzunu arttıracığı öngörülen bir diğer ülke de Türkiye'dir. Türkiye'nin Afganistan'la bugüne kadar gelen tarihî, toplumsal ve beşeri ilişkilerinin

etkisinin yeni dönemde de süreceği anlaşılmaktadır. Afganistan'daki yönetim boşluğundan kaynaklanan sorunları çözmek için yardımcı olmaya çalışan Ankara'nın özellikle Kâbil Havalimanı'nın açık tutulması ve sivil uçuşların devam etmesi noktasında etkin rol oynayacağı tahmin edilmektedir. Zira Taliban'ın bu konuda Ankara'nın desteğine ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir. Türkiye'nin ayrıca Afganistan'da yıllardır desteklediği aktörlerin varlığı bir yana ülkede eğitim, altyapı ve ekonomik yatırımlar gibi önemli projeleri de bulunmaktadır. Ancak Afganistan'da oluşan mevcut istikrarsızlığın Türkiye'yi yeni bir göç dalgasıyla karşı karşıya bırakabileceği, bunun da önemli bir sorun hâline gelebileceği endişeleri Ankara'yı temkinli olmaya sevk etmektedir.

İran

Ortadoğu bağlamında cevabı merak edilen en kritik sorulardan biri de Taliban'ın İran'la nasıl bir ilişki kuracağıdır. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin İran için ciddi ekonomik sonuçları olacağı tahmin edilmektedir. Son yıllarda Afganistan'a ihracatı 2 milyar dolara ulaşan İran'a Afganistan'dan giren günlük döviz miktarı 5 milyon dolardır. Ambargo altında olan İran için Afganistan'dan transfer edilen bu dövizin önemi büyüktür. Ne var ki Biden yönetiminin ABD'nin Afganistan'a dolar sevkiyatını durdurduğunu ve Taliban'ın

Afganistan'ın ABD'de bulunan rezervlerine erişimine izin verilmeyeceğini açıklaması, hem İran hem de Taliban yönetimi için önemli bir sorun olacaktır. Döviz transferinin kesilmesi anlamına gelen bu durumun İran'daki enflasyon rakamlarını olumsuz etkileyeceği belirtilmektedir. İlaveten, İranlı ihracatçılar için önemli bir pazar olan 40 milyon nüfuslu Afganistan'da ortaya çıkacak ekonomik daralmanın İran mallarına yönelik talebin azalmasına yol açacağı da tahmin edilmektedir. Ayrıca bugüne kadar savaş ve ideolojik nedenlerle yaşanan Hazara göçlerine Afganistan'daki refah düzeyinin düşmesiyle ekonomik temelli göçlerin de eklenebileceği, dolayısıyla bu durumun İran'a yönelik göç baskısını daha da arttırabileceği kaydedilmektedir. Afganistan'daki bu yeni durumdan altyapı projelerinin de etkilenebileceği, ülkedeki genel güvenlik endişesinin artmasının Afganistan-İran arasında devam eden demir yolu projesi gibi önemli projeleri kesintiye uğratabileceği belirtilmektedir.

ABD'nin geri çekilmesini öngörerek son bir yıldır Taliban ile iletişim kanallarını açık tutan İranlı yetkililerin Afganistan'da artan istikrarsızlık ihtimalinden endişe duydukları için Taliban ile uzlaşma arayışı içinde oldukları gözlenmektedir. Şimdiye kadar bu iki aktör arasında bir krizin yaşanmadığı, tam tersine İran'ın Afganistan'a petrol ihracatına

başladığı duyurulmuştur. İran ile Taliban arasındaki ekonomik ilişkilerin devam edeceği, Tahran'ın ABD ve müttefiklerinin çekilmesiyle Afganistan'da oluşacak ekonomik fırsatlardan faydalanmak istediği anlaşılmaktadır. Tarihî süreçte ideolojik düşmanlığı bulunan bu iki aktörün yeni konjonktürde ilişkilerinin nereye evrileceğini tahmin etmek güç olsa da bugüne kadar ortaya konan iş birliği dikkate değerdir; ancak taraflar arasındaki ilişkilerin tüm iyi niyetli girişimlere rağmen provokasyona açık olduğu ve her zaman için yüksek risk taşıdığı da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. İran her ne kadar ABD'nin Afganistan'dan çıkmasından memnun görünse de yeni sürecin Tahran'ı çeşitli risklerle karşı karşıya bırakabileceği de belirtilmelidir. İran'da yaşayan Şii Hazara etnisitesinin geleceği, İran'ın Afganistan'daki stratejik çıkarları ve İran'daki Sünni grupların Afganistan'da lojistik bir alan bulma ihtimalleri, İran ile Taliban arasındaki başlıca risk alanlarıdır. Tahran'ın ayrıca yeni mülteci akınları, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi belirsizliklerle de mücadele etmesi gerekecektir.

Suudi Arabistan, BAE ve Mısır

Ortadoğu'da birçok ülke Afganistan'daki gelişmelerden son derece rahatsızdır. Özellikle Suudi Arabistan, BAE, Mısır, Irak ve Suriye, Afganistan'da yaşanan siyasi değişimi

ve ABD'nin ani çekilişini derin bir kaygı ile takip etmektedir. Doha'daki Taliban liderleri Afganistan'da iktidar olurken BAE, devrik cumhurbaşkanı Eşref Gani'ye sahip çıkarak himaye etmiştir. Bu durum BAE-Suud-Mısır bloğunun Afganistan'ın devrik rejimiyle birlikte anılmasına neden olmaktadır. Ortadoğu ve Körfez'deki monarşiler için Afganistan tecrübesi ABD ile ilişkilerini etkileyecek bir süreçtir. Trump döneminde bölge monarşileri Washington'da güçlü bir desteğe sahipken, Biden yönetiminin arkasında birçok güvenlik sorunu ve bölgesel risk bırakarak Afganistan'dan çekilmesi, ABD'nin Körfez'deki müttefiklerinin güvenlik endişelerini bir hayli arttırmıştır.

Ortadoğu'daki monarşilerin Taliban yönetiminden rahatsız olma sebepleri birkaç maddede şöyle özetlenebilir:

1. Afganistan'ın yönetimini ele geçiren Taliban'ın kendi ülkelerindeki rejim karşıtı muhalif gruplar için ilham kaynağı olması ve yeni bir karşıt dalga yaratması endişesi
2. Muhalif grupların Afgan topraklarında lojistik merkezler kurma olasılığı
3. Taliban'ın İslami yönetim iddiası ile Körfez monarşilerinin İslami yönetim anlayışları arasındaki farkların söz konusu ülkelerde meşruiyet sorunları yaratması ihtimali

4. Mülteci baskısı
5. Bölgede radikalleşme ve terörün yükseleceği gerekçesiyle güvenlik endişesinin tırmanması
6. Afgan topraklarında “küresel cihad” için bir alanın oluşması

Genellikle monarşi ve diktatörlükle idare edilen ülkelerin yer aldığı Ortadoğu’da, pek çok ülke, devlet dışı örgütlerin ve muhalif grupların güç kazanacağını ve Taliban’ın bu zaferinin onları cesaretlendireceğini düşünmektedir. Dahası Taliban’ın bu çıkışının Ortadoğu’daki birçok İslamcı gruba ilham olabileceği endişesi de uzun vadede söz konusu rejimleri tehdit etmektedir. Afganistan’daki durumun özellikle İslamcılık tartışmalarını da yeniden alevlendireceğine kesin gözüyle bakılmaktadır. Bu kanaatten dolayı da mevcut statükoda pek çok Ortadoğu ülkesi Afganistan’daki gelişmeleri sadece takip ederek analiz etmekle yetinmekte; 1996’dan farklı olarak da Taliban yönetimini tanımaktan geri durmaktadır. Soğuk Savaş yıllarında Sovyetlere karşı mücadele eden Afgan mücahitlere mali destek sağlayan Suudi Arabistan, bu süreçte dinî motivasyonu en önemli yumuşak güç unsuru olarak kullanmıştır. Bugün ise koşullar değişmiş ve Suudi Arabistan sekülerleşme adımları atmaya başlamıştır; dolayısıyla Taliban’ın şeriat devleti söylemi,

Suudi Arabistan ve BAE gibi ülkelerin kamuoylarında ciddi bir karşılık bulabilir.

Nitekim Taliban’ın Afganistan’da yönetimi ele geçirmesinin ardından Ortadoğu’da faaliyet gösteren birçok örgüt, tebrik mesajı yayınlamıştır. Bu da Ortadoğu’da Sünni ağırlıklı devlet dışı aktörlerin Taliban’ın bu zaferinden memnun olduklarını açıkça göstermektedir. Örneğin Kuzey Suriye merkezli Heyetu Tahriru’s Şam’ın dinî önderlerinden Dr. Mazhar el-Veys, “Taliban’ı seviyorum” şeklinde bir paylaşımında bulunmuş, yine aynı bölgede faaliyet gösteren selefi-cihadi oluşum Hareketu Selahaddin el-Kurdi de Taliban’ı tebrik eden bir bildiri yayınlamıştır. Gazze merkezli direniş grubu Hamas da 16 Ağustos’ta yaptığı açıklamada, ABD’nin Afganistan’daki “mağlubiyeti” için Taliban’ı tebrik etmiş ve Afganistan’daki “Amerikan işgalinin sonunun” Filistin bağımsızlık hareketinin de muzaffer olacağını kanıtladığını söylemiştir. Taliban’ı tebrik eden bir diğer önemli aktör de Umman Müftüsü Ahmed bin Hamad el-Halili’dir. Sosyal medya açıklaması yapan el-Halili, “Afganistan’ın kardeş Müslüman halkını, saldırgan işgalcilere karşı kazanılan açık zaferden dolayı tebrik ediyoruz ve bunu, Allah’ın samimi vaaadinin yerine getirilmesi sebebiyle kendimizi ve tüm İslam milletini tebrik ederek takip ediyoruz” demiştir.[2]

Taliban ise bu süreçte, hiçbir şekilde dışarıdaki çatışma ve ihtilaflara taraf olmayacağı ve Afganistan'ın herhangi bir örgüt için lojistik merkez olmasına izin vermeyeceği mesajını vermiştir. Ancak başta komşu ülkeler olmak üzere uluslararası topluma güvence veren Taliban sözcülerinin bu açıklamalarına rağmen çeşitli İslami hareketlerin bu ortamdan istifade etmeye çalışacaklarına kesin gözüyle bakılmaktadır. Birçok Ortadoğu ülkesinin asıl tedirginlik sebebi de budur.

Dış politikada Taliban'ın İran'la sulh içinde bir ilişki sürdürmesi, Suudi Arabistan ve müttefikleri için ayrıca olumsuz bir durum oluşturmaktadır. Zira Suudi Arabistan geçmişte İran'a karşı yürüttüğü bölgesel güç mücadelesinde Afganistan'ı kendi vekâlet örgütlerini desteklediği bir alan olarak görmüştür.

Afganistan'da herhangi bir ideolojik ve siyasi müdahale imkânına sahip olmayan BAE, Suudi Arabistan ve Mısır, gelişmeler karşısında çaresiz görünmekle birlikte, kontrol ve idaresi zor bir arazinin hâkim olduğu ülkede Taliban'ın yönetiminin de başarısızlıkla sonuçlanacağı beklentisi içindedirler. Ayrıca BAE'nin Hindistan'la olan mükemmel ilişkileri, Suudi Arabistan'ın Çin'le geliştirdiği askerî ilişkiler ve Mısır'ın Rusya ile kurduğu güçlü askerî ve ekonomik yakınlaşma, söz konusu bloğun

Afganistan'da dolaylı da olsa müdahale gücüne sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Suudi Arabistan, BAE ve Mısır gibi ülkelerin yeni Afganistan'daki rolüne ilişkin muğlaklığın bir süre daha devam edeceği anlaşılmaktadır. Zira ne Taliban söz konusu ülkelerle ilişki kurmaya hevesli bir profil çizmekte ne de bu aktörler Taliban'ı tanımaya istekli görünmektedirler. Hasılı Taliban'ın Afganistan'da kuracağı iktidar modeli ve meşruiyet kaynakları, Körfez ve bazı Ortadoğu ülkelerinin izleyeceği Afganistan siyasetini şekillendirecektir.

Bununla birlikte Afganistan'daki sürecin bölgesel dengeleri de etkileyeceği anlaşılmaktadır. Örneğin BAE'nin Türkiye ve Katar ile teması ve ilişkileri düzeltme girişimi, şüphesiz Afganistan'daki gelişmelerden bağımsız değildir. Afganistan denklemi, bölgede birlikte çalışma ihtiyacının artmasına ve siyasi pozisyonların yakınlaştırılmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye-Mısır ve Türkiye-Körfez arasında başlayan diyalog ve normalleşme süreci, beklenmedik bir hızla gelişmektedir. Ankara-Körfez arasındaki bu yakınlaşma, Doha ile Abu Dabi arasında da gözlemlenmektedir. Bütün bu gelişmeler de özünde Afganistan'ın stratejik önemine işaret etmektedir. Mevcut denklemde Türkiye ile Katar kazanan taraf olurken

BAE, Suudi Arabistan ve Mısır kaybeden tarafta gözükmektedir. Önümüzdeki süreçte Türkiye ve Katar'ın Afganistan konusunda ağırlıklarını arttıracaklarını tahmin ettikleri için de söz konusu aktörlerin Ankara ve Doha ile yakınlaşarak Afganistan'daki jeopolitik kayıplarını telafi etmeye çalışacakları anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımın özellikle BAE ve Suudi Arabistan için zaruri bir durum olduğu görülmektedir. Zira Afganistan'dan kaynaklanabilecek ciddi güvenlik riskleri, Suudi Arabistan ve BAE'yi Türkiye'ye muhtaç hâle getirmektedir. Ankara'nın Kâbil Havalimanı'nı işletmesi durumunda, özellikle Ortadoğu'daki monarşiler için bilgi paylaşımı ve istihbari iş birliğinin

sağlanması kritik önemde olacaktır.

Sonuç olarak Ortadoğu'daki statükocu devletler için Afganistan'daki gelişmelerin kendi rejimlerinin güvenliği ve ulusal çıkarları için pek memnun edici bir durum olmadığı açıktır. Diğer yandan birçok devlet dışı silahlı ve silahsız aktör için Taliban'ın direnişinin önemli bir tarihî başarı, bir dönüm noktası olarak algılandığı da görülmektedir. Öte yandan Afganistan'da gelişen yeni koşullar her ne kadar Katar ve Türkiye için jeopolitik bazı imkânlar yaratsa da oluşan göç baskısının önemli bir dezavantaj oluşturduğu da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.

SON NOTLAR

1. <https://dailycaller.com/2021/08/17/hamas-gaza-congratulates-taliban-afghanistan/>
2. <https://twitter.com/AhmedHAlKhalili/status/1430532825967742977>